

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ**

**ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В НІМЕЧЧИНІ ПІСЛЯ
І СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала:

здобувачка 07-441 групи
Спеціальності 014 Середня освіта
Спеціалізації 014.03 Історія
Освітньо-професійної програми
Середня освіта (історія)
Куріцина Анастасія Олександрівна

Керівниця

кандидатка історичних наук,
доцентка Батенко Г.В.

Рецензент

вчитель історії
Маскаль О.О.

Івано-Франківськ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Наслідки Першої світової війни для політичного розвитку Німеччини	7
1.1 Листопадова революція у Німеччині.....	7
1.2 Німеччина у 20-х роках ХХ століття.....	10
РОЗДІЛ 2. Становлення фашистської диктатури у Німеччині	14
2.1 Передумови та причини приходу до влади А. Гітлера.....	14
2.2 Політичні перетворення в Німеччині у 1933 – 1939 рр.....	16
РОЗДІЛ 3. Внутрішньополітичні процеси у міжвоєнній Німеччині у шкільному курсі історії	19
ВИСНОВКИ	22
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	25
ДОДАТКИ	
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача ХДУ.....	28
Додаток Б. Розробка уроку на тему: «Німеччина у міжвоєнний період (1918 – 1939 рр.)».....	29

ВСТУП

Актуальність. Сучасні міжнародна громадськість знову переживає ряд політичних потрясінь, пов'язаних з агресією РФ проти України. Як і багато років тому, у випадку з Німеччиною, міжнародна спільнота довго спостерігала за народженням авторитарного режиму, довго закривала очі на очевидні ознаки агресивної політики, на анексію Криму та окупацію Донбасу. Найпростіший вихід – звинуватити одну особу, яка узурпувала владу, але історія показує нам приклад того, що жоден узурпатор не чинить свої злочини власноруч. Будь-який лідер – це вибір. Свідомий чи несвідомий – ось головне питання.

Внутрішньополітичний розвиток Німеччини у міжвоєнний період мав ряд фатальних наслідків у довготривалій перспективі і не лише на національну історію, а й спричинив ряд світових подій, у результаті яких постала зовсім нова картина світу. Але у даному випадку мова йде не про позитивні зрушення, а про руйнацію та деструктив. Які були причини встановлення фашистської диктатури? Чи могла Німеччина зробити інший вибір? Ці питання хвилюють не одне покоління істориків, юристів, дипломатів та простих громадян. І на ці питання має дати відповідь шкільний вчитель сучасній українській молоді.

Мета дослідження – охарактеризувати внутрішньополітичні процеси у Німеччині після Першої світової війни та визначити особливості їх вивчення у шкільному курсі історії.

Для реалізації мети були поставлені наступні **завдання**:

1. охарактеризувати наслідки Першої світової війни для політичного розвитку Німеччини;
2. визначити причини та передумови становлення фашистської диктатури та охарактеризувати внутрішньополітичні перетворення у Німеччині;
3. проаналізувати програму шкільного курсу історії та визначити особливості вивчення міжвоєнного розвитку Німеччини на уроках історії в школі.

Об'єктом дослідження є розвиток Німеччини після Першої світової війни.

Предметом дослідження є внутрішньополітичні процеси в Німеччині після Першої світової війни та методика їх викладання у шкільному курсі історії.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від закінчення Першої світової війни у 1918 році до початку Другої світової війни у 1939 році.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Німеччини у її сучасних кордонах.

Історіографія та стан наукової розробки теми. Проблема внутрішньополітичного розвитку Німеччини після Першої світової війни неодноразово ставала предметом спеціальних історичних досліджень зі зрозумілих причин. Міжвоєнний розвиток Німеччини розглядали автори узагальнюючих праць з історії Німеччини, зокрема С. Бобилєва [7], Г. Шульце [24] та підручників з історії країн Європи та Америки, наприклад підручники В. Газіна та С. Копилова [10], О. Овчаренка [18]. Ці праці та спеціалізовані підручники цінні комплексним історичним баченням та чіткими причинно-наслідковими зв'язками в історії Німеччини.

Спеціалізовані дослідження цього періоду можна розподілити за тематичним принципом на дослідження, присвячені республіканському періоду в історії міжвоєнної Німеччини та на дослідження, присвячені фашистській диктатурі. Серед першої групи особливу увагу привертають праці В. Газіна [9], Б. Гутіна [11], А. Мартинова [16], Б. Мура [17], О. Харченка [21; 22] та О. Шевченка [23]. Ці науковці досліджували Листопадову революцію у Німеччині, встановлення Веймарської республіки та її внутрішній устрій, проаналізували Веймарську конституцію та внутрішньополітичний та зовнішньополітичний розвиток Німеччини республіканського періоду. Друга група досліджень – праці, присвячені німецькому нацизму, зокрема «Злет і падіння Третього Райху» у 2-х томах [12; 13], а також «Європейський фашизм: порівняльний аналіз» В. Віпермана [8].

Джерельна база дослідження включає ключові документи Листопадової революції 1918 року [4], Веймарську конституцію [1], яка характеризує розбудову республіканських органів управління та гарантію демократичних прав і свобод уперше в історії Німеччини. Нацистську диктатуру у Німеччині відображають ряд джерел, зокрема «Моя боротьба» А. Гітлера [2], яка відображає ідеологічне підґрунтя нацистів у Німеччині, так звані нюрнберзькі закони [3], які відображають націоналістичну, расистську та антисемітську сутність гітлерівського режиму. Крім того, під час дослідження використані статистичні джерела, які демонструють чисельність та соціальний склад НСДАП у 1935 році [6] та соціальні видатки у Німеччині за період 1933 – 1937 років [5], які ілюструють скорочення соціальних програм та підтверджують перерозподіл коштів на інші потреби, зокрема військові.

Методи дослідження. Дослідження базується на використанні загальнонаукових методах індукції та дедукції для аналізу, узагальнення та систематизації фактів внутрішньополітичного розвитку Німеччини після Першої світової війни. Також застосовувались спеціально-історичні методи, передусім порівняльно-історичний (для порівняння двох діаметрально протилежних форм правління у Німеччині у міжвоєнний період – Веймарської республіки та нацистської диктатури), проблемно-хронологічний метод дав змогу побудувати дослідження на основі хронологічного принципу з фіксацією у часі основних проблемних питань внутрішньополітичного розвитку Німеччини у міжвоєнний період, описовий метод забезпечив можливість охарактеризувати внутрішньополітичні зміни в означений період.

Практичне значення. Результати дослідження стануть у нагоді вчителям закладів загальної середньої освіти при викладанні курсу всесвітньої історії у 10 класі, при підготовці позакласних заходів та дослідницьких учнівських проектів.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1

НАСЛІДКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ДЛЯ ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ НІМЕЧЧИНИ

1.1 Листопадова революція у Німеччині

Перша світова війна стала непротим випробуванням для Німеччини в економічному плані. Ще до її завершення стала гостро відчуватися нестача продовольства та робочої сили. Промислове виробництво та посівні площі скоротилися удвічі. Не допомогло навіть запровадження загальної трудової повинності та підписання Брест-Литовського мирного договору з Росією. Фізично та морально німецькі війська були виснажені. Це одразу стало очевидно на полі бою. А всередині держави назрівали опозиційні настрої – почалися антивоєнні страйки, які підкріплювалися економічними вимогами [16, с. 112].

Ці фактори мали вирішальний вплив на політичну ситуацію в Німеччині. Лише за один рік у державі змінилося чотири канцлери, що звісно не могло мати позитивних наслідків у довгостроковій перспективі. Це була критична точка – назріла необхідність завершення війни та демократичних перетворень у самій Німеччині.

Коли поразка у війні стала очевидною, вище військове керівництво задумалося про створення уряду, який зміг би з найменшими втратами вивести Німеччину з війни, насамперед небажаною була окупація Німеччини союзними військами. Також цей уряд мав стабілізувати внутрішню соціальну напруженість та продемонструвати стабільність та план виходу Німеччини з кризи. Натомість ідеї та методи цього уряду мали бути передбачуваними та керованими, аби уникнути революційного сценарію, як це сталося в Росії. Новий уряд Баден Макса Баденського сформували лідери Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН) Ф. Шейдеман та Г. Бауер, які мали досить високий рівень підтримки серед населення [24, с. 169].

Намагаючись послабити соціальну напруженість, новий уряд прийняв ряд ліберальних законів, які обмежували владу кайзера та закріплювали рівні виборчі права в усіх землях. Але наступні події показали, що цього на даному етапі виявилось замало – прості солдати хотіли негайного завершення бойових дій, що і стало однією з причин революції.

Формальним приводом до революції стало Кільське повстання матросів 3 листопада 1918 року., у ході якого матроси не лише відмовилися виконувати наказ командування, а й створили матроські і солдатські ради. Їх вимогами були негайне закінчення війни та ліквідація монархії. Повстання дуже стрімко розросталося і вже 7 листопада переросло у революцію, коли у Баварії була повалена монархія та здійснено перехід до республіканської форми правління [7, с. 302]. Фактично революція охопила усі землі тодішньої Німеччини і всюди вимоги були однакові – відречення кайзера та місцевих монархів, створення урядів на основі загальних виборів на зборах Рад, демократизація армії, та ін.

9 листопада демонстранти заповнили Берлін і Баденський був змушений оголосити про зречення кайзера та власну відставку, щоправда він одразу ж призначив свого наступника – Ф. Еберта, одного з лідерів СДПН, який закликав усіх до спокою та порядку [21, с. 36]. У цей час також активізувались ліві радикали, по суті в один день 9 листопада були проголошені дві республіки у Німеччині – «німецька республіка» проголошена Ф. Шейдеманом та «соціалістична республіка» проголошена К. Лібкнехтом [18, с. 214]. За своєю суттю це були діаметрально протилежні шляхи розвитку, що врешті не могло не спричинити конфлікту.

СДПН намагалися тримати події під контролем та зменшувати напруженість, натомість «Спартак» К. Лібкнехта прагнули відкритої конфронтації, більш радикальних дій та штовхали демонстрантів до відкритого хаосу. У даному випадку виконавчий комітет робітничих і солдатських Рад підтримав позицію та лінію соціал-демократів, у результаті вже 10 листопада був сформований уряд – Рада Народних Уповноважених (РНУ), який налічував 6 осіб, очолюваних Ф. Ебертом та Г. Гаазе [7, с. 281].

Хоча уряд називався «соціалістичним», по суті це був варіант пристосування до нових суспільно-політичних реалій та поступкою чи скоріше ширмою для особливо радикально налаштованих некерованих соціальних прошарків. Насправді селянськими Радами керували поміщики, а військовими – вище командування. Існує думка про реакційність соціал-демократичного уряду, але з нею можна посперечатися – скоріше це був поміркований вихід з революційної ситуації, спрямований на мінімізацію соціальних, економічних втрат та подальшої ескалації [24, с. 154].

12 листопада РНУ опублікувала програму, яка закріпила ті зміни, які відбулися: «свобода об'єднань, 8-ми годинний робочий день, розширення системи соціального страхування, скликання конституційних зборів на основі загального виборчого права чоловіків та жінок з 20-тирічного віку, захист приватної власності» [4, с. 382]. Саме ця програма стала козирем проти крайніх лівих та перевела революційні події у Німеччині у русло реформ. І хоча цей шлях теж був досить складним та тривалим, все ж таки демократична політична еліта змогла втримати свідоме лідерство у галузі внутрішньополітичних перетворень та не допустити хаотичного розвитку подій.

Спартаківці кілька разів вдавалися до провокацій та проводили власні зїзди рад, для активізації революційних подій та переходу до радянського типу революції. Але широкої підтримки вони так і не отримали, революційний рух у Німеччині був досить поміркованим. Німців лякали ідеї експропріації та знищення панівної верхівки. Апогеєм цього протистояння став січневий путч, у результаті якого було вбито багато спартаківців, у тому числі К. Лібкхнет та Р. Люксембург [10, с. 211].

Остаточний вибір німці продемонстрували на виборах 19 січня 1919 року, під час яких більшість мандатів отримали соціал-демократи (54,5 %) [7, с. 268], що означало остаточну перемогу демократичних політичних сил.

Отже, листопадова революція в Німеччині пройшла більш спокійно та результативною, порівняно з аналогічними подіями в Росії. За результатами революції у Німеччині встановлювалася республіканська форма правління,

гарантувалися ряд громадянських прав і свобод, формувалася нова політична система. Але ряд питань так і не постало на порядку денному, зокрема аграрне питання так і не було вирішене. Через це листопадову революцію називають незавершеною.

1.2 Німеччина у 20-х роках ХХ століття

У лютому 1919 року відбулися знакові події для молодої німецької республіки – у м. Веймарі Ф. Еберт був обраний президентом, а Ф. Шейдеман сформував перший уряд – так звану веймарську коаліцію з представників центристських партій, СДПН та Німецької демократичної партії [16, с. 162].

31 липня 1919 року була прийнята перша демократична конституція Німеччини – Веймарська конституція [1, с. 333 – 338]. Вона закріплювала на найвищому законодавчому рівні не лише права і свободи, здобуті під час революції, а й новий політичний устрій республіканської Німеччини, зокрема законодавчим органом визначався рейхстаг, уряд формувався парламентською більшістю, а канцлер був парламентським міністром. Права рейхстагу обмежувалися другою палатою парламенту – рейхсратом і повноваженнями президента. Рейхсрат складався із представників земель, щоправда з 68 членів 27 місць належало представникам Пруссії. Повноваження президента за цією конституцією були досить широкими – він очолював виконавчу владу, був головнокомандувачем армії, представником Німеччини на міжнародній арені, мав право призначати та звільняти міністрів, розпустити рейхстаг та призначити нові вибори. По суті Німеччина стала президентською республікою. Термін повноважень президента складав 7 років [11].

Розбудова нових демократичних інститутів у Німеччині припала на найбільш складний період у її історії, адже після війни і без того складна економічна ситуація поповнилася новими проблемами – бідністю, безробіттям, великою кількістю соціально незахищених категорій населення, складними умовами Версальського миру, та ін. У Німецькому суспільстві існували ряд невдоволених категорій, які постійно критикували уряд та підігривали

радикальні настрої населення. Вдавалися як до спроби державного перевороту у 1920 році, так і до політики саботажу репараційних зобов'язань Німеччини у 1922 – 1923 рр. [23]

1923 рік став показовим для німецької політичної системи – одночасно відбулися заколоти лівих радикалів (комуністів за підтримки більшовиків) та правих радикалів (фашистів). На даному етапі жодна із сторін не отримала широкої підтримки населення, хоча економічна ситуація залишалася вкрай напруженою.

Стабілізувати німецьку економіку вдалося у 1924 році після запровадження плану Дауеса, вже у 1925 році економічне зростання досягло довоєнного рівня. Особливо швидко розвивалася промисловість, зокрема хімічна, та торгівля з країнами Центральної та Північно-Східної Європи. На найбільших німецьких підприємствах було створено близько 200 тис. робочих місць [9, с. 52]. На 1929 рік німецьке виробництво демонструвало постійне зростання не тільки кількісних показників, а і якісних – у виробництво активно впроваджувалися найновіші технологічні процеси та винаходи. Особливістю цього процесу була активна участь держави в інвестиціях.

Позитивні зрушення в економічному житті та подолання основних соціальних проблем сприяло політичній стабілізації в Німеччині, у 20-х роках ХХ століття при владі знаходилися демократичні уряди, у повній координації з СДПН. На виборах у 1928 році соціал-демократи отримали переконливу перемогу – 9 млн. голосів та сформували найчисленнішу фракцію, а уряд «великої коаліції» очолив один з їх лідерів – Г. Мюллер [18, с. 275].

У період 20-х років Комуністична партія Німеччини не полишала спроб дестабілізувати ситуацію та захопити владу, через що деякий час навіть була заборонена її діяльність. Але, не маючи достатньої підтримки у суспільстві, вона так і не здобула панівного становища у Німеччині.

Ситуація різко погіршилася у 1929 році, світова економічна криза найболючіше вдарила саме по Німеччині. Закордонні позики припинилися, безліч банків та підприємств збанкрутували, рівень безробіття вперше в історії

Німеччини сягнув 6 млн. осіб [7, с. 266]. Середній клас почав буквально зникати, що призвело до поляризації суспільно-політичних сил, крихкий баланс між ліворадикальними та праворадикальними силами зник, що стало фатальним для подальшої політичної історії Німеччини.

Фашисти та комуністи у хаосі економічної кризи спромоглися розширити свою соціальну базу та зіграти на настроях населення. Складність ситуації, на думку науковців, полягала у тому, що у Веймарській республіки виявилася не одна, а цілих дві опозиції. У деяких випадках вони навіть діяли у згоді, задля досягнення короткострокової політичної мети. Йдеться про розпуск прусського парламенту та повалення соціал-демократичного уряду Пруссії у 1931 році у результаті референдуму, під час якого фашисти та комуністи діяли на диво злагоджено [17]. І хоча обидві політичні сили у цей час показали зростання рівня підтримки у суспільстві, все ж таки більш близькою пересічним німцям та крупному капіталу була ідеологія фашистів, яка попри все обіцяла недоторканість приватної власності.

Таким чином, 20-ті роки ХХ століття у політичному житті Німеччини стали періодом стабілізації та укріплення Веймарської республіки. Попри економічні проблеми початкового етапу її існування, вона повністю виправдала довіру своїх громадян та спромоглася довгий час зберігати баланс політичних сил в країні. Стабільна підтримка населення на виборах свідчила про виважений та збалансований політичний курс. І лише потрясіння світової економічної кризи спричинили переоцінку цінностей та переорієнтацію більшості населення на більш радикальний політичний курс, чим і скористалися націонал-соціалісти.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ ФАШИСТСЬКОЇ ДИКТАТУРИ У НІМЕЧЧИНІ

2.1 Передумови та причини приходу до влади А. Гітлера

Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини (НСДАП) виникла одразу після Першої світової війни, у березні 1919 року. Це була своєрідна реакція на кризу, економічну та найголовніше соціальну. Своїм завданням вона бачила здійснення «консервативної революції» та встановлення авторитарного режиму [12, с. 41]. Наприкінці 1919 року до партії вступив А. Гітлер та буквально за півроку зміг зайняти лідерську позицію в НСДАП.

У соціальному відношенні до складу партії входили досить різноманітні соціальні елементи як то люмпени, фронтовики з інвалідностями або психологічними проблемами, збанкрутілі підприємці та ін. Відомий німецький дослідник фашизму В. Віпперман пише: «У центрі програми, прийнятої 24 лютого 1920 р. стояв антисемітизм, який певним чином складав загальну рамку націоналістичних антикапіталістичних і антисоціалістичних вимог» [8, с. 69].

Йдеться про відомі «25 пунктів» – програму НСДАП, яка проголошувала, що держава зобов'язана піклуватися про рівень життя працездатних громадян, про забезпечення непрацездатних громадян, про «створення здорового середнього стану» [24, с. 197], про участь робітників у прибутках підприємств, та ін. Але поряд з цими середньостатистичними лозунгами, акцентувалася увага на націоналізмі та расизмі, лунало гасло «відміни Версаля», створення «Великонімеччини», завоювання так званого «життєвого простору» [18, с. 329]. Такі претензійні цілі могла забезпечити на думку фашистів лише сильна державна влада, зосереджена у руках фюрера, а не слабкий парламентаризм та багатопартійна система.

Окрім цього, особливістю німецького фашизму є орієнтація на реваншистські настрої німців, які були незадоволені Версальським миром, і у цьому вони були праві, умови мирного договору, а особливо репараційні

зобов'язання Німеччини на довгий період визначали стан економіки країни та відповідну внутрішньополітичну стабільність.

Протягом 20-х років XX століття фашистська партія у Німеччині не мала достатньої підтримки, проте постійно тримала руку на пульсі політичного життя у державі та використовувала будь-яку можливість для послаблення Веймарської демократії. Крім того, фашисти знаходилися у постійному протистоянні з німецькими комуністами, які були досить активними, але так само не досягли жодних успіхів у встановленні своєї диктатури. Одним з проявів такої конкуренції фашистів та комуністів став «півний путч» у Мюнхені 8 листопада 1923 року, спровокований активізацією комуністів та маючий ніяких наслідків, окрім досвіду організації заколотів [12, с. 106].

Період світової економічної кризи став вирішальним моментом для НСДАП у протистоянні з комуністами та центристами, опираючись на соціальне невдоволення широких народних мас та соціальні потрясіння цього періоду, вони змогли поширити свої ідеї та розширити свою соціальну базу. Традиційно консервативні німці не змогли довіритися комуністичним ідеалам відсутності приватної власності та світової революції. Це був зручний момент втрати внутрішньополітичної рівноваги, яким вдало скористався А. Гітлер. Націонал-соціалісти виглядали меншим злом порівняно з комуністами, а їх обіцянки покінчити з принизливим Версальським миром знайшли необхідний відклик у душах більшості німців [17].

Незважаючи на результати виборів 1932 року, на яких фашисти втратили 2 млн. голосів виборців, парадоксально прискорили прихід А. Гітлера до влади. З боку представників крупного бізнесу розпочався тиск на президента Гінденбурга, від нього вимагали передати владу Гітлеру. Це ставало все більш нагальним на противагу небезпеці перемоги комуністів, на даному етапі усі розуміли, що Веймарську республіку не вдається зберегти чи реанімувати, цей вибір був невідворотним та в той же час фатальним. 30 січня 1933 року президент Гінденбург доручив А. Гітлеру сформувати уряд, опираючись на статтю 48 Веймарської конституції [1, с. 336].

Отже, передумови приходу до влади фашистської партії Німеччини НСДАП існували у Німецькому політикумі весь час після Першої світової війни, ці сили були активними та «дрімали» у політичному полі до сприятливого моменту, який настав під час світової економічної кризи, коли відбулися найбільші соціальні потрясіння та відкрили двері для нових політичних сил.

2.2 Політичні перетворення в Німеччині у 1933 – 1939 рр.

З початку 1933 року починається радикальний поворот в історії Німеччини, який мав на меті ліквідацію усіх демократичних структур та встановлення фашистської диктатури. У першу чергу була відмінена чинність Веймарської конституції, а разом з нею основні демократичні права та свободи громадян. Через місяць була заборонена діяльність комуністичної партії, СДПН, а пізніше й усіх інших політичних партій, окрім НСДАП [13, с. 47]. Водночас пройшли чистки всередині партії, передусім серед силовиків, які допомагали встановити гітлерівський режим. Будь-яка опозиція тепер вбачалася небажаною. Натомість основною силовою структурою стали СС – охоронні загони Гімлера та таємна державна поліція – гестапо.

Останнім етапом у консолідації влади в руках А. Гітлера стала смерть президента Гінденбурга у 1934 році, це дало можливість об'єднати посади президента та канцлера і проголосити себе фюрером [24, с. 219]. Цю подію можна вважати офіційним завершенням встановлення фашистської диктатури у Німеччині.

Осередком внутрішньополітичного життя у Німеччині стала НСДАП, саме у її структурі можна було зробити політичну кар'єру, її чисельність почала стрімко зростати передусім за рахунок робітників та селян, вони склали дві третини від загальної кількості її членів [6, с. 379]. НСДАП перетворилась у політичного монополіста, вона була джерелом ідеології, політичних рішень, своєрідною фашистською сектою та основою німецького тоталітаризму. Ряд інших організацій цього періоду – «Трудовий фронт», «Молода нація»,

«Гітлерюгент» – фактично обслуговували партію, були повністю залежними, навіть дочірніми організаціями.

Поряд з загрозливими обмеженнями, фашисти обіцяли стабільність політичного та економічного життя, проголошували відновлення величі німецької нації та скасування версальських обмежень. І найголовніше – був збережений інститут приватної власності, що безумовно забезпечило А. Гітлеру підтримку крупного бізнесу та банківської сфери [9, с. 165].

Після ідеологічної та фізичної перемоги над комуністами та соціал-демократами, фашисти спрямували свою увагу на іншого ворога – євреїв. 15 вересня 1935 року були прийняті Нюрнберзькі закони, які «виключили євреїв зі складу нації» [3, с. 382]. Будь-які зв'язки євреїв з представниками чистої німецької раси стали забороненими та каралися тривалим ув'язненням. У цей час ціла плеяда видатних діячів культури та науки покинула Німеччину, тепер залишатися там стало фізично небезпечно. Серед найвідоміших імен – А. Ейнштейн, Г. Манн та Т. Манн, Б. Брехт, Е. Вайнерт. Їх твори та напрацювання публічно знищувались як продукт вільних думок та допитливого розуму.

Одночасно фашисти проводили активну пропагандистську роботу серед німців, задля закріплення у їх свідомості ідеї зверхності арійської раси та відновлення її політичної величі у межах нової імперії – Третього Рейху. Усі інші народи вбачалися фашистам простими рабами, які б обслуговували потреби німецької раси. У межах даного дослідження не будемо окремо зупинятися на фашистській ідеології, зазначимо лише, що вона повністю узгоджувалася з внутрішньополітичними трансформаціями у державі та була її підґрунтям.

Залишки політичних опонентів фашистів і більшості випадків емігрували за кордон, а ті, що залишилися однозначно перебували в ув'язненні – до початку війни у місцях позбавлення волі перебували 225 тисяч німців [24, с. 208]. Тому фактично реальної опозиції влада А. Гітлера не мала, та й не могла мати за визначенням.

Економічна політика фашистів зовні виглядала як піклування про населення, справді у 1933 – 1939 роках рівень безробіття значно знизився, але становище робітників на підприємствах значно погіршилося. Повний державний та партійний контроль забезпечували осередки НСДАП на кожному заводі. Соціальні виплати малозабезпеченим та незахищеним категоріям громадян гарантувалися державою, але статистичні дані свідчать, що субвенції на соціальну сферу постійно скорочувалися і напередодні війни становили критично низький рівень [5, с. 402 – 403].

Окремо варто згадати таку ланку внутрішньополітичної системи Німеччини періоду фашистської диктатури як каральні органи. Процес створення концентраційних таборів розпочався ще в березні 1933 року, діяльністю яких опікувалися СС, що надавало цій організації особливої могутності. За підрахунками дослідників, у період до початку Другої світової війни через них пройшли 1 млн. німців [7, с. 412].

Отже, організаційне становлення фашистської диктатури у Німеччині супроводжувалося активним згортанням демократичних перетворень періоду Веймарської республіки та консолідацією усєї повноти влади у руках фюрера – А. Гітлера. Обмеження особистої та політичної свободи він компенсував потужною пропагандистською та ідеологічною роботою серед широких верств населення, а також збереженням інституту приватної власності, як гарантії для крупного капіталу.

РОЗДІЛ 3

ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ У МІЖВОЄННІЙ НІМЕЧЧИНІ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

Відповідно до міністерської програми з історії для закладів загальної середньої освіти внутрішньополітичні процеси у Німеччині у міжвоєнний період розглядаються у 10 класі у межах тематичного розділу «Провідні держави світу у міжвоєнний період» [14]. Програма визначає перелік понять, необхідних для засвоєння відповідно до цієї теми, основні дати, процеси. Акцентує увагу на передумовах, механізмах та наслідках встановлення тоталітарних режимів у Європі, зокрема у Німеччині. Окрім переліку персоналій, програма вимагає уміти аргументувати ставлення до тих чи інших політиків та їх рішень, у контексті досліджуваної проблеми нас цікавить особистість Адольфа Гітлера та формування ставлення до його діяльності в учнів старших класів.

Загалом програма робить акцент на загальноєвропейських тенденціях та геополітиці, у центрі уваги тоталітарні режими та їх історичні втілення, серед яких нацистська диктатура у Німеччині. З чотирьох проаналізованих нами шкільних підручників з всесвітньої історії для 10 класу, тематично усі дотримуються вимог програми, але кожен по-своєму поглиблює той чи інший аспект міжвоєнного розвитку Німеччини, має сильні та слабкі сторони.

Підручник П. Полянського [19] пропонує до заявленої теми ряд різнопланових джерел, більшість із них особового походження, це підсилює зв'язок учня з епохою та відображає реального учасника реальних подій. Зокрема таким прикладом є спогади звичайної німецької вчительки про рівень інфляції у 1923 році [19, с. 105], спогади британського посла про політичний хаос боротьби різних політичних сил у Німеччині [19, с. 108], у яких простежується активність комуністів та фашистів у боротьбі за встановлення власної диктатури. Постать Гітлера характеризується у тому числі через призму поглядів політичної еліти свого часу – це характеристика одного з німецьких

генералів, котрий говорить про причини підтримки фашистів у Німеччині, також у підручнику вміщено висновок У. Черчілля про Адольфа Гітлера [19, с. 110].

Також у підручнику П. Полянського є ряд цінних прийомів демонстрації фактичного матеріалу через логічні схеми, графіки та діаграми. Такий спосіб подачі матеріалу є досить вдалим – він одразу структурує однотипні відомості, зображує наочно статистичні дані та краще засвоюється. У процесі викладу фактичного матеріалу автор дає пояснення основних термінів та понять та надає перелік основних дат, обов'язкових для засвоєння. Запитання та завдання після параграфу сприяють закріпленню нового матеріалу та спонукають до самостійного пошуку.

Підручник І. Щупака [25] вміщує фрагменти ключових для даної теми джерел – Веймарської конституції, програми НСДАП [25, с. 82]. Фактичний матеріал ілюструється великою кількістю фото джерел та карикатур, які стимулюють аналітичне мислення учнів. У підручнику вміщено політичний портрет А. Гітлера та особливо ґрунтовно роз'яснюється ідеологія нацистського тоталітарного режиму у Німеччині. Цікавим прийомом є використання думки історика, яка постає як експертна думка про нацизм у Німеччині. Хоча академічна література не обов'язкова до використання у шкільному курсі історії, у даному випадку такий коментар є доречним, старшокласники цілком здатні до аналізу таких текстів. Перевагою цього підручника є використання новітніх технологій, цікавих цій віковій групі учнів – стосовно теми розвитку Німеччини у міжвоєнний період це QR-код, який перенаправляє здобувачів на відеоролик «Шлях до нацистського геноциду» [25, с. 91], який стисло та комплексно унаочнює вже опанований матеріал підручника.

Сильними сторонами підручника Сорочинської Н. та Гісема О. [20] є додаткові види наочних джерел – агітаційні плакати часів нацистської диктатури у Німеччині та тези з промов А. Гітлера, які ілюструють його погляди краще будь-яких аналітичних висновків. Цікавою рисою підручника є

використання задачі з німецького підручника математики 1939 року, у якому розглядається процес бомбардування Варшави – центру світового єврейства [20, с. 99]. Це джерело ілюструє мілітарну та антисемітську сутність нацистського режиму у Німеччині.

Підручник Ладиченко Т. [15] хоч і відповідає міністерській програмі з точки зору структури та тематичного наповнення, але з методичної точки зору має ряд недоліків. Параграф про Німеччину у міжвоєнний період займає всього п'ять сторінок [15, с. 93 – 99], вміщує тільки одне джерело та біографію А. Гітлера. Головним недоліком даного підручника вважаємо QR-код, вміщений на початку параграфу, який містить покликання на відеохроніку «Становлення німецького фашизму» [15, с. 93] російською мовою. Рік видання підручника – 2018, вважаємо неприпустимим використання російськомовних матеріалів в освітньому процесі у закладах загальної середньої освіти на даному етапі української історії.

Отже, сучасна програма з історії України та всесвітньої історії визначає тематичне наповнення підручників з всесвітньої історії для здобувачів 10 класу закладів загальної середньої освіти. Більшість з них містить якісно підібраний фактичний матеріал, проілюстрований різними видами джерел та логічно-структурними схемами. З огляду на принципову важливість цієї теми у світовій історії, вважаємо за необхідне подальше удосконалювання методів та прийомів викладання її у сучасній українській школі та пропонуємо орієнтовну розробку уроку на тему: «Німеччина у міжвоєнний період (1918 – 1939 рр.)» (Див. Додаток Б).

ВИСНОВКИ

Внутрішньополітичні процеси у міжвоєнній Німеччині визначалися результатами її зовнішньої політики у попередній період. Перша світова війна не лише не принесла бажаних результатів, а й відкинула її у соціально-економічному розвитку на десятиліття назад.

Головним наслідком Першої світової війни для Німеччини стала Листопадова революція, яка розпочалася з повстання матросів у містечку Кіль і переросла у загальнонаціональний рух за політичні зміни. Загалом події вдалося втримати під контролем та не допустити революційного хаосу. У результаті у Німеччині була проголошена Веймарська республіка, конституція якої була однією з найдемократичніших для свого часу. Конституція гарантувала дотримання основних громадянських прав і свобод, регламентувала структуру та повноваження нових республіканських органів управління. Це був дійсно значний здобуток, але на даному етапі не усі проблемні питання потрапили у коло зору реформування та докорінних змін. Зокрема поза увагою залишилось аграрне питання, становище там залишалось складним, робочої сили бракувало, а система управління залишилася застарілою.

Протягом 20-х років ХХ століття Німеччина переживала складні часи адаптації нової політичної форми правління та економічного занепаду внаслідок надмірних репараційних зобов'язань, закріплених у Версальському мирі. Окрім втрати значних територій та військово-економічних обмежень, які самі по собі справили негативний вплив на економіку Німеччини, головним тягарем все ж таки лишалися репарації, які не давали можливості економіці піднятися з руїн аж до введення плану Дауеса у 1924 році. У цей час в Німеччині активно діяли комуністи та фашисти, але широкої підтримки жодна з цих сил не набула, не зважаючи на значну фінансову підтримку зацікавлених сторін. Популярність демократів лишалась стабільно високою у німецькому суспільстві, їм вдавалося довгий час балансувати між крайніми настроями у

суспільстві та зберігати стабільність політичного курсу аж до початку світової економічної кризи у 1929 році.

Безпрецедентна світова економічна криза дуже сильно вплинула на Німеччину – перестали надходити позики, передбачені планом Дауеса, рівень інфляції перевищив усі історичні рекорди, а рівень безробіття сягнув 30%, це найвищий показник серед провідних західних держав світу. Банкротство представників середнього та дрібного бізнесу призвело до соціальної деформації та порушення балансу. На фоні цих потрясінь комуністи та нацисти активізували свою політичну діяльність та змогли розширити свою соціальну базу та підтримку. Доля Веймарської республіки була вирішена, а от вибір німців на користь націонал-соціалістів відбувся саме на цьому етапі. Головною перевагою нацистів, як не дивно, стала обіцянка зберегти приватну власність. Це більше імпонувало німцям, особливо крупному капіталу, які мали значний вплив на політику. Ніхто не хотів іти шляхом комуністів у Росії та втрачати капітал. Натомість поступитися частиною особистих свобод було для них більш прийнятним.

А. Гітлер прийшов до влади у 1933 році цілком легітимним шляхом, за дорученням президента Гінденбурга. З цього моменту нацисти розпочали внутрішньополітичні перетворення, спрямовані на формування тоталітарної системи у Німеччині. Цей процес відбувався шляхом розширення кількості представництв НСДАП та ліквідації діяльності опозиційних політичних сил – були заборонені партії комуністів та соціал-демократів. Одночасно проводилась агресивна пропагандистська діяльність, спрямована на поширення та закріплення ідей нацизму у Німеччині. У 1934 році після смерті президента Гітлер остаточно зосередив у своїх руках усю повноту влади, що стало втіленням культу особи – фюрера. Головною опорою його режиму були силові структури – СС та гестапо, а молоде покоління змалку виховувалось в ідеології нацизму у різноманітних організаціях, зокрема Гітлерюгент. Видимість економічної стабільності забезпечувалося відмовою від сплати принизливих для Німеччини репарацій та переорієнтацією економіки на військові потреби,

безробіття реально скоротилося, хоча становище селян та робітників погіршилося.

У шкільному курсі історії проблеми внутрішньополітичного розвитку Німеччини у міжвоєнний період розглядаються у курсі всесвітньої історії 10 класу. Сучасні українські підручники містять основний програмний фактичний матеріал з цієї теми, але досить довільно залучаються джерела, відповідно до авторського погляду. На нашу думку, є сенс більш активного використання наочних видів джерел, якими цей період досить багатий, та демонстрації руйнівної природи нацизму у Німеччині не лише під час вивчення теми Другої світової війни, а й більш раннього періоду – міжвоєнного розвитку Німеччини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Джерела

1. Веймарская конституция (извлечения). *История Германии. Т.3: Документы и материалы.* М.: КДУ, 2008. С. 333–338.
2. Гитлер А. Моя борьба. URL: <https://web.archive.org/web/20151024091729/http://hedrook.vho.org/library/mk.htm> (дата звернення: 04.02.2023)
3. Из «Закона о защите немецкой крови и немецкой чести» (15 сентября 1935 г.). *История Германии. Т.3: Документы и материалы.* М.: КДУ, 2008. С. 382.
4. Из программы действий Совета Народных Уполномоченных (12 ноября 1918 года). *История Германии. Т.3: Документы и материалы.* М.: КДУ, 2008. С. 317.
5. Социальные расходы в Германии (1933–1937 гг.). *История Германии. Т.3: Документы и материалы.* М.: КДУ, 2008. С. 402–403.
6. Численность и состав НСДАП на 1 января 1935 года. *История Германии. Т.3: Документы и материалы.* М.: КДУ, 2008. С. 379.

Література

7. Бобилева С. Історія Німеччини з давніх часів до 1945 року. Д.: РВВ ДНУ, 2003. 528 с.
8. Віперман В. Європейський фашизм: порівняльний аналіз (1922-1982). Київ: Дух і літера, 2008. 278 с.
9. Газін В.П. Економіка і зовнішня політика Веймарської Республіки (1925–1933 рр.): східноєвропейські аспекти. Кам'янець-Подільський, 1994. 183 с.
10. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки 1918 – 1045 рр. Київ, 2003. 412 с.
11. Гутін Б.І. Веймарська конституція як правова основа утворення республіки в Німеччині. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/6.pdf (дата звернення: 04.02.2023)

12. Злет і падіння Третього Райху. У 2 т.: історія нацистської Німеччини. Т. 1. К.: Наш формат, 2017. 704 с.
13. Злет і падіння Третього Райху. У 2 т.: історія нацистської Німеччини. Т. 2. К.: Наш формат, 2017. 600 с.
14. Історія України. Всесвітня історія. 6-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 04.02.2023)
15. Ладиченко Т.В. Всесвітня історія : (рівень стандарту): підруч. для 10-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2018. 160 с.
16. Мартинов А. Ю. Листопадова революція в Німеччині 1918. *Енциклопедія історії України*. К.: Наукова думка, 2009. Т. 6: Ла-Мі. С. 162.
17. Мур Б. Придушення історичних альтернатив: Німеччина 1918 – 1920. URL: <https://commons.com.ua/uk/pridushennya-istorichnih-alternativ/> (дата звернення: 04.02.2023)
18. Овчаренко О. Новітня історія країн Західної Європи і Північної Америки (1918 – 1945). Черкаси, 2015. 402 с.
19. Полянський П. Всесвітня історія (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. К.: Грамота, 2018. 256 с.
20. Сорочинська Н.М., Гісем О.О. Всесвітня історія [рівень стандарту]: підручник для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2018. 256 с.
21. Харченко О.В. Від рейхсканцлера до рейхспрезидента: штрихи до політичного портрету Фрідріха Еберта. *Придніпровський науковий вісник. Історія*. № 89 (156). Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1998. С. 32 – 44.
22. Харченко О.В. Система державного правління Веймарської республіки: політологічний аналіз. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kharchenko_systema.pdf (дата звернення: 02.02.2023)

23. Шевченко О. Тенденції розвитку військових контактів Веймарської Німеччини та Радянського Союзу в 1922 – 1933 рр. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13274/Shenchenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 04.02.2023)
24. Шульце Г. Історія Німеччини. К.: Наука, 2010. 274 с.
25. Щупак І.Я. Всесвітня історія (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. К.: УОВЦ «Оріон», 2018. 208 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Куріцина Анастасія Олександрівна,

учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевим чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

15.02.2023
(дата)

(підпис)

Анастасія КУРІЦИНА
(ім'я, прізвище)

Додаток Б

Розробка уроку на тему:

«Німеччина у міжвоєнний період (1918 – 1939 рр.)»

Тема: Німеччина у міжвоєнний період (1918–1939 рр.)

Мета: сформувати в учнів уявлення про Веймарську республіку в Німеччині; проаналізувати внутрішню та зовнішню політику Німеччини; охарактеризувати нацизм як ідеологію та розглянути прихід до влади А. Гітлера; удосконалити навички роботи з джерелами інформації, вміння характеризувати історичні явища та діяльність історичних осіб, робити висновки, висловлювати свою точку зору; на основі аналізу подій міжвоєнного періоду в Німеччині виховувати в учнів національно-патріотичні почуття, почуття єднання українського народу.

Тип уроку: комбінований

Обладнання: підручник, зошит, мультимедійна презентація, відеоматеріали, роздатковий та наочний матеріал, історична карта, атлас.

Хід уроку:

I. Організація навчальної діяльності.

II. Актуалізація опорних знань.

Робота з таблицею

За допомогою карти в атласі заповніть таблицю «Територіальні зміни у Німеччині за Версальською угодою (1919)».

Орієнтовний вигляд таблиці

Країни, що отримали німецькі території	Території, що були вилучені у Німеччини
Франція	Ельзас і Лотарингія
Данія	Північний Шлезвіг
Польща	Частину Познані, Силезії, Померанії, Східної Пруссії
Чехословаччина	Частина Силезії
Бельгія	Округи Ейпен, Мальмеди, Морене

За договором Франції повертались її землі – Ельзас і Лотарингія, а також передавалися вугільні шахти Саару, однак цей район на 15 років переходив під управління Ліги Націй. Німеччина передавала Польщі Познань, частину Верхньої Силезії, райони Померанії та Східної Пруссії, яку відділяв від території Німеччини Польський (Данцизький) коридор, чим відкривався вихід до Балтійського моря для Польщі. Бельгія отримувала округи Ейпен, Мальмеди та Морене після плебіситу, Данія – північну частину Шлезвігу; Мемель

(Клайпеда) переходив у відання держав-переможниць (1923 р. приєднаний до Литви), а Данциг (Гданськ) оголошувався вільним містом під захистом Ліги Націй.

Мотивація навчальної діяльності

Вчитель: Веймарська республіка – історична назва німецької держави на честь конституційного Національного зібрання, що засідало у Веймарі. Вона виникла в 1918 р. внаслідок буржуазно-демократичної Листопадової революції (1918–1919).

У перші роки політичне життя Німеччини визначала парламентська більшість, що складалася з соціал-демократів, Німецької демократичної партії і Партії центру. СДПГ уже відійшла від своїх колишніх революційних ідей.

III. Вивчення нової теми.

1. Становище Німеччини після Першої світової війни. Створення Веймарської республіки.

Вчитель: Із кінця 1918 р. економічне становище Німеччини безупинно погіршувалося. Втративши багаті на сировину Ельзас і Лотарингію й передавши Франції на 15 років право експлуатації ресурсів Саарської області, у Німеччині на 75 % скоротився видобуток залізної руди, на 25 % — вугілля, на 35 % — виплавки сталі. Згорання військової промисловості та демобілізація з армії спричинили та Північній Америці (1924–1929 рр.) масове безробіття. Країні відчутно бракувало сировини, продовольства, палива. Спекулянти дедали більше роздували ціни. Курс марки падав, почалась інфляція. 1922 р. марка упала до 1/10 своєї вартості у 1920 р. Життєвий рівень населення знижувався.

Повоєнний розвиток Німеччини відбувався за вкрай несприятливих для неї зовнішньополітичних умов.

Робота з документом

Документ 1

«...Вирішальну роль відіграв... Версальський договір. Але навіть не те важливо, що він поставив Німеччину в жорсткі умови.

Відомо, що у разі виконання цього договору за всіма пунктами Німеччині довелося б сплачувати репарації 50 років. Проте фатальну роль відіграла інша обставина: те, що, відповідно до цього договору, вся провина за Першу світову війну покладалася винятково на Німеччину.

Слід зазначити, що в історії міжнародного права уперше було висунуто подібне обвинувачення проти цілого народу. Війни закінчуються миром, після якого одна сторона вважається переможцем, а інша — переможеною, причому сторона, що програла, може залишити поле битви з піднятою головою. Але після Версальського договору Німеччина повинна була понести й моральне покарання, адже її засуджували як єдиного винуватця лиха, завданого війною, і вона мала визнати свою моральну поразку...»

Запитання до документа

1. Яку причину автор документа називає вирішальною у назріванні націоналістичних та реваншистських настроїв у Німеччині?

2. Чому, на вашу думку, саме моральний аспект Версальського договору мав таке значення для Німеччини?

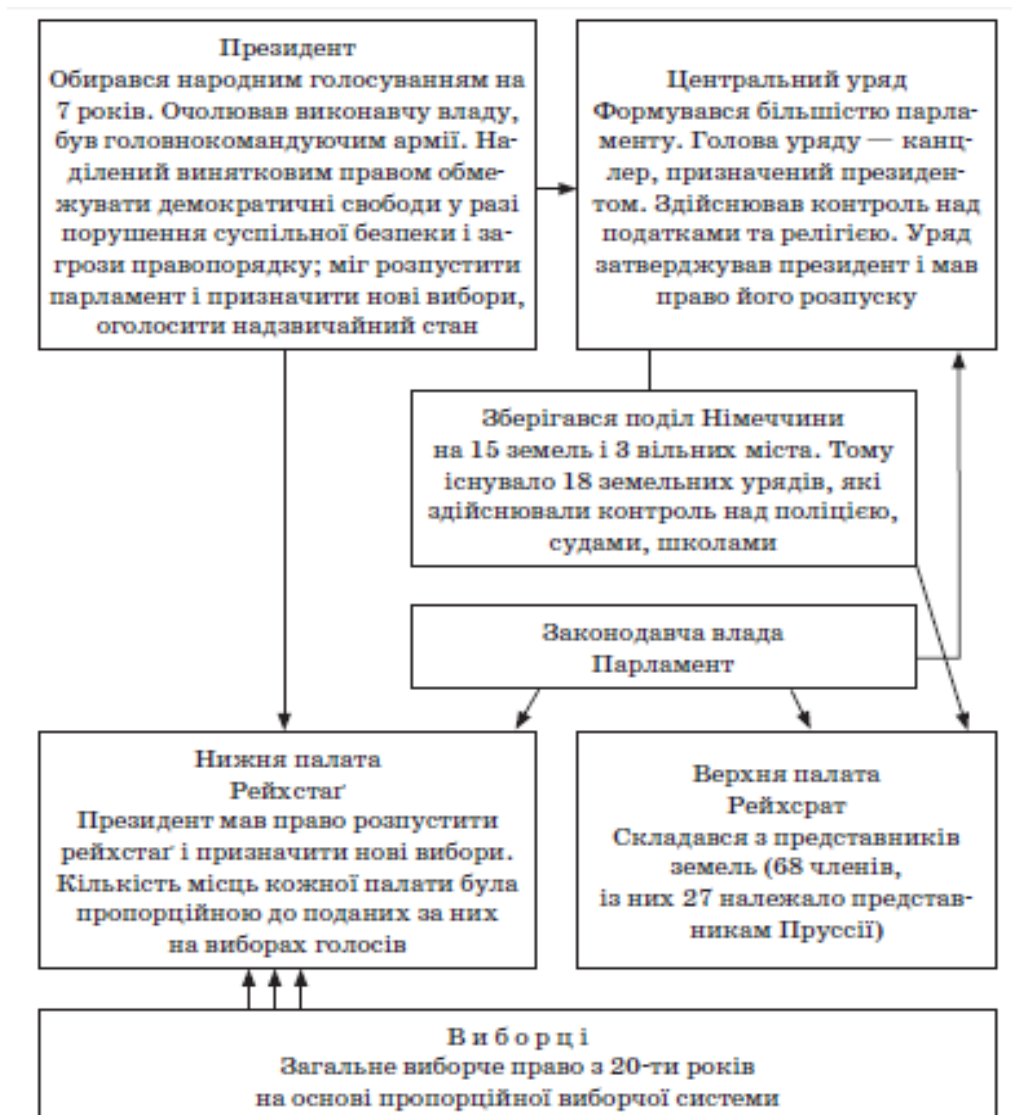
(Виступ учня з повідомленням «Веймарська конституція: основні положення»)

Вчитель: 31 липня 1919 р. Установчі збори схвалили конституцію Німецької республіки, яка одержала назву Веймарської. У Німеччині було ліквідовано монархію і встановлено республіку. Уся країна поділялася на землі, які мали власне законодавство і парламенти (ландтаги). Центральний уряд мав набагато більші повноваження порівняно з тими, що надавала Конституція 1879 р. Особливі повноваження отримав президент, який міг видавати надзвичайні закони, застосовувати збройні сили у випадку внутрішньої політичної кризи. Важливим пунктом Веймарської конституції стало положення про недоторканність приватної власності.

Робота зі схемою

Веймарська Конституція від 11 серпня 1919 р.

Завдання

1. Проаналізуйте систему організації влади за Веймарською конституцією і доведіть, що вона була насправді демократичною.
2. Визначте форму правління в Німеччині після прийняття конституції.

Вчитель: Після об'єднання в 1990 р. Німеччина мала продовжити сплату 53 млн марок репараційних платежів, передбачених Версальським миром (1919).

Складне економічне становище посилювало напруження в суспільстві. Проти правих соціал-демократів та республіканців, які сформували повоєнний уряд Німеччини, виступили ряд так званих «добровольчих формувань» й таємних воєнізованих товариств: бригада Ерхардта, Балтійська оборона, загони Хейдебрека, Россбаха, товариства «Консул», «Вікінг» тощо. Вони формувалися з офіцерів та унтер-офіцерів.

Заходи Г. Бауера 1920 р. після скорочення рейхсверу стали основною силою заколоту монархічно налаштованих сил опозиції. Повстання «Чорного рейхсвера» очолив генерал Лютвіц. У березні 1920 р. його загони захопили Берлін. Президент Еберт втік зі столиці. Путчисти сформували свій уряд на чолі з Каппом. Проте їм не вдалося втриматися при владі. Невдовзі путч розгромили загони Червоної гвардії, утворені повсталими робітниками Берліна.

Путч Каппа-Лютвіца став причиною загальнонімецького страйку, який у Рурі переріс у збройне повстання. Новий голова уряду Г. Мюллер припинив страйк, загони Червоної гвардії були виведені у нейтральну зону.

(Виступ учня з повідомленням «Рурський конфлікт»)

Вчитель: Окупація на початку 1923 р. франко-бельгійською армією Руру, французький контроль над цим багатим регіоном ще більше погіршили важке становище в економіці Німеччини. Різко скоротилися видобуток вугілля і виплавка чавуну, що спричинило закриття фабрик, масове безробіття. Зростання інфляції призвело до робітничих страйків по усій країні. Цим вирішили скористатися як ліві, так і праві політичні сили — вони звинуватили уряд у некомпетентності. Комуністи розпочали організацію «червоних сотень» і контрольних комісій. У серпні 1923 р. розпочався загальнонімецький страйк, і уряд був вимушений піти у відставку. Йому на зміну прийшов уряд Штреземана, який репрезентував демократичні партії. У середині 1923 р. найбільш запеклі зіткнення відбулися в Саксонії, де комуністам на чолі з Е. Тельманом вдалося сформувати робітничі загони і почати бойові дії проти урядових військ. Тільки після того як уряд кинув проти них додаткові сили рейхсверу, виступи були придушені. Комуністичну партію заборонили.

(Виступ учня з повідомленням «Мюнхенський путч»)

Вчитель: У цей час велику популярність здобула Німецька націонал-соціалістична робітничка партія Адольфа Гітлера. 8–9 листопада 1923 р. у Мюнхені нацисти організували путч і захопили уряд Баварії, закликавши до походу на Берлін. Але частини рейхсверу розігнали їхні загони. Гітлера

заарештували і засудили до п'яти років ув'язнення. Проте через рік він вийшов на волю.

2. Економічна стабілізація

Вчитель: Наприкінці 1923 р. німецька економіка почала виходити з кризи. Уряд ужив ряд заходів, що стабілізували виробництво. Зокрема, у 1924 р. була проведена грошова реформа, внаслідок якої зріс курс німецької марки. Виплата репарацій призвела до зростання податків з населення. Водночас іноземні капіталовкладення сприяли розширенню й модернізації виробництва. Подальша концентрація виробництва сприяла утворенню таких гігантів, як сталевий трест «ІГ Фарбеніндастрі». Найбільше довготривалих позик Німеччині наддали США.

Усі ці заходи дали змогу Німеччині знову посісти провідне місце серед найсильніших держав світу, обігнавши за економічними показниками Англію і Францію.

Почалося поступове відродження німецького військово-промислового потенціалу. Німеччина розпочала пошук країн для розміщення військових замовлень за кордоном. Такою країною став Радянський Союз. Німецько-радянське військово-промислове співробітництво почалося з середини 20-х років після підписання рапальських угод (16 квітня 1922 р.). На радянських підприємствах виготовлялися деталі для німецьких танків, літаків і гармат; офіцери обох армій спільно проходили перепідготовку. Водночас з мовчазної згоди західних держав Німеччина розпочала модернізацію і розбудову військово-морського флоту.

У політичному житті Веймарської республіки брало участь кілька впливових партій: католицька партія «Центр», Німецька народна партія та ін. Це були політичні об'єднання великих промисловців, сільських багатіїв і церковних кіл. Досить впливовими були Демократична і Націонал-ліберальна партії, які в 1923 р. утворили коаліційний уряд. Найбільший вплив у країні мали соціал-демократи. Робітники і найбідніші верстви населення підтримували комуністів.

Протистояння між лівими і правими почалося у 1924 р. За ініціативи комуністів були організовані загони самооборони під назвою «Союз червоних фронтників». Праві і монархісти створили численну воєнізовану організацію «Сталевий шолом».

Починаючи з 1921 р. почала швидко зростати нацистська партія Гітлера, яка налічувала тоді 6 тис. чоловік. Шалена інфляція, французька окупація Руру, безробіття призвели до того, що ідеї Гітлера швидко знаходили послідовників. У своїх виступах Гітлер різко нападав на керівників Веймарської республіки, засуджував Версальський договір. У 1923 р. його партія зросла до 50 тис. чол. Невдалий путч та економічна стабілізація дещо загальмували зростання лав націонал-соціалістичної партії.

У 1925 р. помер президент Еберт. Главою держави був обраний колишній командуючий кайзерівською армією П. Гінденбург. Його прихід до влади посилив невдоволення лівих, зміцнивши позиції правих сил у країні.

Отже, до 1929 р. у Німеччині, як і в інших державах Європи, існувала багатопартійна система, між партіями точилася боротьба за владу та реалізацію різних політичних принципів.

Робота зі схемою

Економіка Веймарської республіки

Завдання

- Проаналізуйте економічну ситуацію в Німеччині та зробіть висновки, які наслідки матиме такий її стан.

Вчитель: За умов політичної нестабільності та економічного колапсу відбувається консолідація націонал-соціалістів на чолі з Адольфом Гітлером. З квітня 1927 р. його партія регулярно фінансувалася великими промисловими корпораціями та банками, що були пов'язані з міжнародними діловими й політичними колами.

Проте вибори до рейхстагу 1928 р. нацисти програли. Причиною цього було покращення економічного становища Німеччини. Індустріальне виробництво 1929 р. становило 117 % проти рівня 1913 р. Темпи промислового розвитку Німеччини були більш повільними, ніж до війни, і нижчими, ніж у США та Франції, проте вищими, ніж в Англії. Частка Німеччини у світовому промисловому виробництві зростає до 12 % (1923 р. — 8 %). Швидкими темпами розвивалися кам'яновугільна, хімічна та газова галузі промисловості, галузі металообробки, електротехніки.

У 1925 р. президентом республіки став кайзерівський фельдмаршал монархіст П. Гінденбург.

3. Нацизм. Встановлення нацистської диктатури А. Гітлера.

Вчитель: Зазнавши поразки у Першій світовій війні, Німеччина переживала глибоку економічну, політичну, моральну кризу. Після Версальського договору, який глибоко принизив німців, економіка країни опинилася у надзвичайно скрутному становищі. На цьому ґрунті почали розвиватися реваншистські ідеї, виникати націоналістичні рухи. Однією з таких організацій стала Німецька робітничка партія (ДАП), утворена в січні 1919 р. в Мюнхені. Її організатор А. Дрекслер того ж року запросив до лав партії Адольфа Гітлера.

(Виступ учня з повідомленням «Майн Кампф»)

Світова економічна криза 1929-1933 рр. негативно відбилася на економіці Німеччини. Безробіття, розорення селян і ремісників, скорочення соціальних виплат привели до падіння авторитету Веймарської республіки.

У країні стали набирати популярність партії, що обіцяли встановити «твердий порядок». Нацисти обіцяли вивести Німеччину з кризи. Їхня популярність неухильно зростала, і вже в 1932 р. НСДАП стала найбільшою політичною партією Німеччини.

У 1933 р., одержавши перемогу на парламентських виборах, нацисти на чолі з А. Гітлером прийшли до влади.

(Виступ учня з повідомленням «Архітектурні погляди Гітлера», «Підпал Рейху», «Ніч довгих ножів»)

Емблемою партії було обрано свастику – хреста із загнутим під прямим кутом кінцями. Цей знак відомий ще з глибокої давнини і символізує безперервний рух сонця. У націоналістичному русі Німеччини цей символ уперше з'явився на прапорах окултного товариства Туле, з яким були тісно пов'язані керівники НСДАП.

Гітлер і обрав емблемою партії чорну свастику, вписану в біле коло на червоному тлі. Для нього червоний колір символізував соціальні ідеали партії, білий - націоналістичні, а свастика вказувала на перемогу німецького духу.

Для партійного вітання теж обрали старовинний символічний жест – підняття вгору витягнутої руки. Це створило своєрідний імідж партії; вона швидко стала численною, а Гітлер – популярним оратором.

Робота зі схемою

Ідеологія партії спиралася на чотири підвалини – націоналізм, расизм, антисемітизм, антикомунізм.

Націоналізм. На відміну від фашистів, нацисти наголошували не на державі, а на нації. Вони трактували поняття «нація-народ» як окрему культурно-біологічну та ірраціонально-містичну спільноту, що завжди перебуває у ворожих антагоністичних відносинах з іншими спільнотами. Спираючись на ідейних попередників (Фіхте, Гегеля, Юнга, Ніцше, Шпенглера та інших), нацисти взяли на озброєння основні положення з традиційного пангерманського шовінізму XIX ст.:

- панівне становище Німеччини в континентальній Європі;
- возз'єднання всіх народів, що розмовляють німецькою мовою, в межах німецького рейху;
- розширення німецьких колоніальних володінь.

Важливою складовою ідеологічної платформи нацизму був *расизм*. Гітлер уважав нації нерівноцінними: буцімто є вищі, а є нижчі. Німці, поза

сумнівом, найвища арійська нація, повинна встановити «новий світовий порядок». На підтвердження цієї тези Гітлер розробив расову теорію, що розглядала історію людства як боротьбу між расами.

Особливий наголос у цій теорії робився на *антисемітизмі*. Євреїв звинуватили в усіх негараздах, що відбувались у світі та країні. Перша світова війна, революція, інфляція, зростання цін, безробіття тощо приписувались інтригам євреїв. Відповідно, будь-які можливі позитивні дії безпосередньо пов'язувалася з акціями проти них. Злочинним і нелюдним було «остаточне вирішення» єврейського питання. Зрештою, нацисти знищили понад 6 млн євреїв із 10 млн, що проживали на Європейському континенті.

Наріжним каменем ідеологічного фундаменту нацизму, безперечно, був *антикомунізм*. Ще у 1922 р. Адольф Гітлер у таємному меморандумі до осіб, що субсидують партію, стисло й відверто сформулював її мету — «знищити й викоринити марксистський світогляд». Згодом саме на основі антикомунізму створювалася вся система ідейного багажу нацизму. На відміну від італійських фашистів, яких підтримувала католицька церква, нацисти стояли на позиціях антиклерикалізму і боролися проти церкви.

IV. Висновки та узагальнення.

Бесіда

1. Назвіть причини встановлення Веймарської республіки.
2. Кому належала законодавча і виконавча влада у Веймарській республіці?
3. Охарактеризуйте позитивні і негативні зміни в економіці Веймарської республіки у 20-ті роки.
4. Коротко вкажіть причини приходу до влади нацистів.

V. Домашнє завдання.

Повторити вивчений матеріал за темою «Провідні країни світу у 20-30х рр. XX ст.»:

- США
- Велика Британія
- Франція
- Іспанія
- Італія
- Німеччина